

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.43>

ГАГАЧ В.А.

**ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБКОЮ ДОКУМЕНТІВ****TYPICAL INVESTIGATIVE SITUATIONS IN THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY RELATED
TO DOCUMENT FORGERY**

Метою статті є виявлення, систематизація та аналіз типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із піддробкою документів, а також розроблення ефективних тактичних рекомендацій. У роботі здійснено комплексний аналіз типових слідчих ситуацій, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із піддробкою документів. Констатовано, що такі кримінальні правопорушення є однією з поширених форм економічної злочинності, яка завдає значної шкоди як окремим суб'єктам господарювання, так і державним інтересам, підриваючи принципи добросовісної конкуренції, фінансової безпеки та податкової дисципліни. У межах дослідження визначено найбільш типові початкові слідчі ситуації, що виникають при виявленні ознак піддробки документів: повідомлення підприємств або установ про виявлення піддроблених документів у ході внутрішнього аудиту; заява потерпілого, заявника; виявлення фальсифікації у фінансово-бухгалтерській документації під час податкової або ревізійної перевірки; отримання таких матеріалів у межах розслідування інших кримінальних правопорушень; інформація про вчинення кримінального правопорушення надійшла від працівника оперативного підрозділу за результатами проведення оперативно-розшукових заходів. Автором наголошено, що аналіз типової слідчої ситуації включає характеристику вихідних даних, потенційних джерел доказової інформації, планування процесуальних дій слідчого. Обґрунтовано необхідність залучення спеціалістів, зокрема експертів у галузі почеркознавства, технічного дослідження документів, економіки, аудиту тощо. У результаті дослідження обґрунтовано необхідність удосконалення криміналістичної методики розслідування таких правопорушень із урахуванням типових слідчих ситуацій, що дозволить підвищити ефективність, повноту та об'єктивність досудового розслідування, а також забезпечити належну доказову базу для подальшого судового розгляду справ.

Ключові слова: *типові слідчі ситуації, ситуаційний підхід, підробка документів, господарська діяльність, економічні злочини, криміналістична методика, розслідування, слідчі (розшукові) дії.*

The purpose of the article is to identify, systematize, and analyze typical investigative situations that arise during the investigation of criminal offenses in the field of economic activity related to document forgery, as well as to develop effective tactical recommendations. This study presents a comprehensive analysis of typical investigative

situations that arise during the pre-trial investigation of criminal offenses in the sphere of economic activity related to document forgery. It is established that such criminal offenses represent one of the widespread forms of economic crime, causing significant harm both to individual business entities and to state interests, undermining the principles of fair competition, financial security, and tax discipline. The research identifies the most typical initial investigative situations arising when signs of document forgery are detected: notifications from enterprises or institutions about forged documents discovered during internal audits; complaints from victims or complainants; detection of falsification in financial and accounting documentation during tax or inspection audits; receipt of such materials in the course of investigating other criminal offenses; information about the commission of a criminal offense received from an operative unit employee as a result of operational-search activities. The author emphasizes that the analysis of a typical investigative situation includes the characterization of initial data, potential sources of evidentiary information, and the planning of procedural actions by the investigator. The necessity of involving specialists, particularly experts in handwriting analysis, technical examination of documents, economics, auditing, etc., is substantiated. As a result of the study, the need to improve forensic methodology for investigating such offenses, taking into account typical investigative situations, is justified. This will enhance the efficiency, completeness, and objectivity of the pre-trial investigation and ensure an adequate evidentiary basis for subsequent judicial proceedings.

Key words: *typical investigative situations, situational approach, document forgery, economic activity, economic crimes, forensic methodology, investigation, investigative (search) actions.*

Актуальність теми. У сучасних умовах економічної нестабільності, тінізації бізнесу та високого рівня корупційних ризиків проблема кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності набуває особливої актуальності. Однією з найпоширеніших форм таких злочинів є використання підроблених документів, які виступають інструментом для ухилення від податків, незаконного одержання бюджетних коштів, заволодіння чужим майном або легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

У правозастосовній практиці факт підробки документів часто поєднується з іншими злочинами, зокрема з фіктивним підприємництвом, службовим підробленням, шахрайством, зловживанням службовим становищем, розтратою майна тощо. Це ускладнює розслідування, вимагає глибокого аналізу господарських операцій, ретельної експертизи фінансово-бухгалтерської документації та професійного розуміння механізмів економічної злочинності.

Слідчі органи при розслідуванні таких кримінальних правопорушень стикаються з різними слідчими ситуаціями, які вимагають застосування відповідних тактичних рішень, вибору алгоритму дій та своєчасного реагування на динаміку кримінального процесу. Залежно від того, на якому етапі виявлено підробку, яким є її характер, яка вигода отримана та якими способами – змінюється підхід до розкриття злочину, встановлення винних осіб та збирання належної доказової бази.

Актуальність вивчення типових слідчих ситуацій полягає в тому, що вони дозволяють класифікувати основні форми та способи вчинення таких кримінальних правопорушень; напрацювати ефективні моделі тактичної поведінки слідчого; підвищити якість досудового розслідування; забезпечити повне, всебічне та об'єктивне дослідження обставин кримінального правопорушення.

Таким чином, аналіз типових слідчих ситуацій у кримінальних правопорушеннях у сфері господарської діяльності, пов'язаних з підробкою документів є не лише теоретично значущим, але й має важливе практичне значення для формування належної слідчої та прокурорської практики в Україні.

Метою статті є виявлення, систематизація та аналіз типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів, а також розроблення ефективних тактичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Ситуаційний підхід у криміналістичній науці слід вважати методологічною основою, яка дозволяє класифікувати, аналізувати та моделювати перебіг досудового розслідування залежно від конкретних умов, у яких воно відбувається. Такий підхід передбачає, що ефективність тактики розслідування значною мірою залежить від об'єктивної оцінки фактичної ситуації, що склалася на певному етапі розслідування.

Основне значення ситуаційного підходу полягає в спробі теоретично сформулювати, емпірично перевірити, а потім практично рекомендувати різні рішення стосовно кожної з типових ситуацій. Сферою наукової та практичної реалізації ситуаційного підходу виступає як наука криміналістика в цілому, так і її окремі галузі – криміналістична техніка, тактика та методика розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 478].

Таким чином, застосування ситуаційного підходу дозволяє не лише структурувати слідчу діяльність, а й підвищити адаптивність та оперативність реагування на змінні умови, що є критично важливим у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, де підrobка документів часто виступає ключовим інструментом злочинної діяльності.

Значущість виділення типових слідчих ситуацій обумовлюється також тим, що вони дозволяють на основі врахування особливостей первинної інформації про ознаки злочину визначити завдання розслідування і відповідні засоби їх вирішення. В різних сферах людської діяльності завдання поділяються на головні (кінцеві) та проміжні (тактичні). Виходячи з цього, тактичні завдання класифікуються на дві групи: тактичні завдання процесуального характеру (головні завдання розслідування, безпосередньо зумовлені предметом доказування у кримінальній справі); тактичні завдання криміналістичного характеру (проміжні – зумовлені криміналістичною характеристикою злочину та слідчою ситуацією) [2, с. 49;3, с. 147].

Серед факторів, які можуть впливати на формування і розвиток слідчої ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobкою документів ми відносимо: 1) джерело отримання даних про подію кримінального правопорушення; 2) характер вихідних даних, що є в слідчого на момент формування слідчої ситуації; 3) характер і обсяг підrobлених документів (фінансові, бухгалтерські, установчі документи, договори тощо); 4) сфера господарської діяльності та спосіб вчинення кримінального правопорушення, спосіб підrobки документів; 5) час, що минув з моменту вчинення кримінального правопорушення (впливає на доступність доказів (документи могли бути знищені, змінені, переміщені); 6) досвід і кваліфікація слідчого, достатність ресурсів (технічних, людських), організація взаємодії між підрозділами.

В криміналістичній науці питання розробки системи типових слідчих ситуацій розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, в тому числі у сфері господарської діяльності неодноразово досліджувалися науковцями. При цьому, на думку деяких вчених, у загальному вигляді вони утворюють три типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, критерієм виділення яких є не лише обсяг та зміст вихідної інформації, а й поінформованість зацікавлених осіб про хід та результати слідства, а також можливості використання слідчим «фактору раптовості» [4, с. 12].

С. С. Чернявський в контексті аналізу кримінальних правопорушень у сфері банківського кредитування виділяє типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, критеріями класифікації яких визначає: 1) обсяг та характер початкових даних, якими володіє слідчий на момент порушення кримінальної справи; 2) зміст вихідної інформації про подію злочину та винних осіб; 3) характеристика джерел надходження первинної інформації про злочин та ступінь поінформованості зацікавлених осіб про хід та результати розслідування [5, с. 13].

Натомість І. В. Пашинська досліджуючи типові слідчі ситуації розслідування злочинів, що вчиняються ОЗУ у сфері господарської діяльності, пропонує розглядати їх за двома моделями ситуацій: слідчо-розшуковою та слідчої. Слідчо-розшукова ситуація (модель) визначає такі напрями діяльності слідчого, як виявлення, викриття та документування організованого злочинного угруповання. Натомість слідча ситуація становить собою дані про: 1) стан розслідування, що зумовлюється ступенем виконання тактичних завдань початкового етапу розслідування; 2) характер інформації щодо висунення принаймні одній особі законної та обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення (на момент реєстрації цієї інформації в ЄРДР) тощо [6, с. 174-175].

У контексті формування типових слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підrobленням документів, запропонований І. В. Пашинською підхід заслуговує на окрему увагу, оскільки дає змогу розділити слідчі ситуації за рівнем оперативності, цілей і тактичного наповнення.

Слідчо-розшукова модель особливо актуальна на початкових етапах розслідування, коли ще не встановлено конкретних підозрюваних, але є ознаки системної протиправної діяльності, що вчиняється шляхом використання підrobлених документів для шахрайських дій; розкрадання державного (комунального) майна; легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним

шляхом; рейдерського захоплення підприємств; ухилення від оподаткування тощо. У такій моделі основними завданнями є: виявлення та підтвердження фактів вчинення такого кримінального правопорушення; ідентифікація способів підробки документів та каналів їх обігу; збір доказової бази шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Слідча модель ситуації активізується вже після того як була отримана інформація щодо конкретної події, внесені відомості в ЄРДР та, можливо встановлено особу (особи)-злочинця; визначені пріоритетні версії; розпочато тактичну реалізацію – огляди, допити, експертизи. В контексті нашого дослідження така ситуація передбачає: перевірку достовірності документів, які є підставою для проведення господарських операцій; дослідження цифрових слідів створення або модифікації електронних документів; встановлення зв'язку між підробленими документами та конкретними особами, які їх використовували чи виготовляли.

У рамках запропонованої класифікації доцільно розглядати слідчі ситуації як динамічні конструкції, які змінюються в ході розслідування; потребують гнучкого підбору слідчих засобів; повинні враховувати характер правопорушення, структуру суб'єкта, а також інформаційну відкритість або закритість ситуації.

Окремі науковці зазначають, що для складення певних алгоритмів та типових програм розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробленням документа, важливе значення має дослідження слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування таких кримінальних правопорушень цієї групи: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, що існують у паперовій формі, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України); виготовлення, збут та використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) (ст. 224 КК України) [7, с. 215].

При цьому, вважаємо що під час розроблення тактичних рекомендацій розслідування кримінальних правопорушень розглядуваної категорії не слід обмежуватися лише вказаними групами кримінальних правопорушень, оскільки підроблення документів у сфері господарської діяльності має системний характер і може супроводжувати широкий спектр інших кримінальних правопорушень, зокрема: шахрайство у сфері підприємницької діяльності (ст. 190 КК України), де підроблені договори, довіреності, акти виконаних робіт застосовуються для заволодіння майном або правами; службове підроблення (ст. 366 КК України), яке супроводжує ухилення від податків, «відкатні» схеми, реалізацію фіктивних господарських операцій; створення фіктивного підприємства (ст. 205-1 КК України); зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права (ст. 364-1 КК України) – наприклад, шляхом внесення неправдивих відомостей до статутних документів чи рішень органів управління; рейдерські захоплення, що здійснюються через підроблені протоколи загальних зборів, фіктивні зміни в державних реєстрах, фальшиві судові рішення тощо.

Розробка алгоритмів та програм розслідування повинна враховувати різноманітність слідчих ситуацій, які виникають не лише в межах вузько визначених складів кримінальних правопорушень, в яких підробка документів виступає самостійним елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а й у межах супутніх або взаємопов'язаних правопорушень, де підроблення документів є ключовим інструментом досягнення протиправної мети.

Таким чином, типові слідчі ситуації у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів повинні визначатися з урахуванням етапу розслідування, рівня обізнаності про подію кримінального правопорушення, структури причетних осіб, джерел доказової інформації, а також тактичних можливостей впливу на розвиток слідчої ситуації. Застосування ситуаційного підходу уможливило розробку гнучких алгоритмів і тактичних рішень, здатних ефективно адаптуватися до конкретних умов кримінального провадження.

Ми погоджуємося з твердженням М.В. Беззубенко, про те що, уся пошукова діяльність на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності заснована на сприйнятті слідчим картини події кримінального протиправного діяння [8, с. 112].

Таким чином, що стосується критеріїв класифікації типових слідчих ситуацій у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробленням

документів, на основі аналізу емпіричних даних слід виокремити: 1) залежно від змісту інформації (інформаційна наповненість); 2) за стадією розслідування; 3) за рівнем і характером протидії (конфліктні та безконфліктні); 4) в залежності від мети, з якою було здійснено підробку документів у сфері господарської діяльності; 5) за джерелом отримання даних про подію кримінального правопорушення.

Так в залежності від змісту інформації, наявної на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів можуть виникати такі слідчі ситуації:

1. Слідча ситуація, коли відомі дані про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, і є підтвердження факту підробки документів. Це найбільш сприятлива ситуація.

Прикладом слугує кримінальне провадження відкрите за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 200 КК України, відносно ОСОБА_4, яка працюючи на посаді менеджера із закупівлі металобрухту ТОВ «БСК-Інтер-Пром», підтримуючи ділові та дружні відносини із директором цього підприємства – ОСОБА_6 та користуючись довірою з його боку з метою закупівлі металобрухту по вигідній ціні та задля зняття готівкових коштів з рахунку відкритого ТОВ «БСК-Інтер-Пром» в ПуАТ «КБ «Акордбанк» здійснив підроблення грошового чеку ЯЮ № 0274249 на зняття готівкових коштів. ОСОБА_4 під час здійснення підробки грошового чеку, заповнив його та власноручно поставив підпис замість директора ТОВ «БСК-Інтер-Пром» – ОСОБА_6. Таким чином, ОСОБА_4 переслідуючи корисливі мотиви у вигляді отримання прибутку від обороту грошових коштів ТОВ «БСК-Інтер-Пром», здійснив підробку (фальсифікацію) грошового чеку ЯЮ №0274249 та в подальшому використав його при знятті готівкових коштів з рахунку, тобто здійснив підробку та використання документів на переказ коштів, а саме чеку на загальну суму – 8 895 000 гривень [9].

2. Слідча ситуація, коли є дані про те, що було вчинено підробку документів, але особа, яка його вчинила, невідома. У цьому випадку основне завдання – ідентифікація особи-злочинця. Це може вимагати детального аналізу підроблених документів, допиту свідків, проведення експертиз, наприклад, почеркознавчої.

Для прикладу, Київський районний суд м. Харкова розглянув в судовому засіданні обвинувальний акт за фактом вчинення кримінального правопорушення за ч.1 ст. 200 КК України. За матеріалами слідства було встановлено, що нестановлена особа на ім'я ОСОБА_5 звернувся до економіста відділу продажів ПАТ «Банк Восток» ОСОБА_4, з пропозицією незаконно випустити та передати платіжну картку на ім'я громадянки України ОСОБА_6 на підставі наданих ним копій документів ОСОБА_6, без проведення її ідентифікації та за відсутності останньої. ОСОБА_4, прийняв вказану пропозицію щодо вчинення ним незаконних дій з використанням свого становища, як економіста відділу продаж та незаконно підписав документи, що стали підставою для відкриття розрахункового рахунку на ім'я ОСОБА_6 та виготовлення платіжної картки за договором на відкриття поточного рахунку з видачею електронного платіжного засобу, тим самим підробивши платіжну картку, яку у подальшому ОСОБА_4 без проведення ідентифікації ОСОБА_6 та за відсутності останньої, передав нестановленій особі на ім'я ОСОБА_5. Пізніше ОСОБА_5 знову звернувся до ОСОБА_4, з метою підробки платіжної карти на ім'я ОСОБА_7 [10].

3. Слідча ситуація, коли наявна інформація про можливу підробку, але немає конкретних даних про подію та особу, що її вчинила. Це найскладніша ситуація, яка потребує ретельної перевірки вихідних даних. Може бути розпочато розслідування за фактом, а не за конкретною особою.

В залежності від стадії розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних з підробкою документів ми виділяємо наступні слідчі ситуації:

1. Виявлення факту підробки на початковій стадії розслідування за результатами розгляду заяв/повідомлень. Супроводжується виявленням документів із ознаками фальсифікації (підпис, печатка, реквізити); справжність документа ставиться під сумнів бухгалтерією, аудиторами або під час проведення перевірок уповноваженими органами.

Основні дії слідчого: Витребування оригіналу документа; Проведення судової технічної експертизи документів; Допит посадових осіб, які користувалися документом; Виїмка бухгалтерської, фінансової документації; Встановлення джерела походження документа.

І.М. Осика класифікує документи, які підробляються при вчиненні різних економічних злочинів, на: а) документи, що визначають правове становище суб'єкта підприємництва; б) договори та супутні їм документи; в) платіжні інструменти; г) документи обліку та звітності; д) документи, що посвідчують особу [11, с. 97].

2. Виявлення факту підробки документа в ході розслідування іншого кримінального правопорушення. Під час досудового розслідування кримінального провадження (наприклад, за фактами привласнення майна, службового підроблення, шахрайства, ухилення від сплати податків тощо) слідчим виявлено документи, що викликають сумніви в їхній достовірності або мають явні ознаки підробки.

Алгоритм дій слідчого в такій ситуації полягає у необхідності невідкладного проведення огляду документа із залученням спеціаліста відповідної галузі, призначення експертиз (почеркознавчу, технічну експертизу документів, тощо), за необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій (обшуки, огляди, допити).

За результатами проведення таких процесуальних дій слідчий повинен прийняття рішення: 1) якщо факт підробки підтверджено, а в межах основного провадження підробка не охоплюється предметом розслідування виділити матеріали в окреме кримінальне провадження (відповідно до ст. 217 КПК України); внести відомості до ЄРДР за відповідною правовою кваліфікацією; 2) якщо підробка є складовою частиною механізму вчинення основного кримінального правопорушення – проводити розслідування в межах основного провадження, долучивши ново-виявлені обставини.

В залежності від мети, з якою було здійснено підробку документа в сфері господарської діяльності необхідно виділити такі слідчі ситуації: використання підроблених документів для досягнення матеріальної вигоди (привласнення, розтрати майна, отримання кредиту, державного фінансування, бюджетного відшкодування, субсидій, грантів, незаконна приватизація тощо); підробка для прикриття незаконної (тіньової) господарської діяльності (легалізація товарів або послуг, приховування прибутків, ухилення від сплати податків тощо); підробка документів з метою приховування інших кримінальних правопорушень; вчинення підробки для легалізації (відмивання) незаконних коштів.

Щодо джерел отримання даних про подію кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності, пов'язаного з підробкою документів, то на основі аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора, а також відомостей Єдиного реєстру судових рішень, їх слід класифікувати за кількома напрямками:

1. Первинні (ініціативні) джерела інформації: 1) заяви або повідомлення: від фізичних осіб (громадян, працівників підприємств, потерпілих), від юридичних осіб (керівництва підприємств, адвокатів, представників власників), від державних органів (податкової, реєстраційної служби, банку тощо); 2) результати перевірок (матеріали податкових перевірок (виявлення фіктивних договорів, накладних, відсутності первинної документації), аудиторські звіти (встановлення фактів підробки у фінансовій звітності), акти державного фінансового контролю (Рахункова палата, Держаудитслужба); 3) повідомлення ЗМІ або соціальних мереж (журналістські розслідування, публікації про рейдерські атаки, фіктивні фірми тощо);

2. Виявлені під час службової діяльності або розслідування інших кримінальних правопорушень: 1) оперативна інформація (дані оперативно-розшукової діяльності (виявлення організованих схем, підозрілих осіб або документів), 2) виявлення під час розслідування іншого кримінального правопорушення; 3) встановлені за результатами внутрішнього аудиту компанії.

З огляду на це, за джерелами отримання даних про подію кримінального правопорушення у сфері господарської діяльності, пов'язаного з підробкою документів виділяємо такі слідчі ситуації:

1. Отримано повідомлення від підприємств, установ, організацій про виявлення факту використання підроблених документів (накладних, договорів, бухгалтерських довідок тощо) під час внутрішньої перевірки чи аудиту, або ж заяви фізичних осіб (потерпілих, співучасників, свідків).

Отримавши заяву чи повідомлення від фізичних чи юридичних осіб слідчий зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви зареєструвати її в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР), після чого вживає заходи, необхідні для забезпечення збереження доказів, тимчасовий доступ до речей і документів з подальшим їх вилученням, та призначає першочергові слідчі (розшукові) дії, зокрема: допит заявника, потерпілого, свідків; проведення оглядів та обшуків.

Що стосується можливого кола суб'єктів допиту, то ними можуть бути директор підприємства-ініціатора; головний бухгалтер; особи, відповідальні за укладення договору; представники контрагента, рядові працівники підприємства тощо.

Під час допиту заявників, потерпілих слідчому необхідно встановити такі основні відомості, зокрема які стосуються:

1. Обставин виявлення підроблених документів:
 - Коли, за яких обставин і ким було виявлено факт підробки?
 - У рамках якої перевірки (внутрішнього аудиту, ревізії, зовнішнього контролю) це було встановлено?
 - Які саме документи викликають сумнів? (назва, дата, підписи, реквізити, зміст);
 - Які ознаки вказують на їх підробку (візуальні, змістовні, технічні)?
2. Джерело походження документів:
 - Хто передавав ці документи? (ПІБ, посада, стосунки з підприємством)?
 - Яким способом документи надійшли: в паперовому чи електронному вигляді?
 - Чи відомо, з якою метою ці документи були надані або використані?
3. Особи, які мали доступ або відношення до документів:
 - Хто мав доступ до створення, редагування або підписання документів?
 - Які посадові особи могли бути причетні до їх складання, погодження або використання?
 - Чи існують внутрішні правила документообігу, які було порушено?
4. Мотиви та наслідки використання підроблених документів:
 - Які були можливі цілі використання підробки? (одержання коштів, уникнення податків, укладання фіктивних угод тощо)
 - Які наслідки настали для підприємства або фізичних осіб?
 - Чи було заподіяно матеріальну шкоду? Якщо так – у якому розмірі?
5. Відомості про осіб, які можуть бути причетні:
 - Чи є припущення щодо конкретних осіб, які могли підробити документи або знали про підробку?
 - Чи мали ці особи конфлікти, фінансові мотиви або доступ до ресурсів?
6. Попередні дії заявника:
 - Чи вживались заявником якісь заходи після виявлення підробки (внутрішнє службове розслідування, звільнення, службові записки)?
 - Чи були подані аналогічні заяви в інші органи (наприклад, поліцію, податкову, ДБР)?
7. Додаткові документи та докази:
 - Чи є копії підозрілих документів?
 - Чи є записи з камер відеоспостереження, електронна переписка, аудіозаписи, журнали реєстрації тощо?
 - Чи ведеться бухгалтерський облік/електронна система, де зафіксовано створення або редагування документів?

2. Виявлено факт підробки документів під час здійснення податкового або фінансового контролю.

Органами, що уповноважені здійснювати фінансовий моніторинг є Державна аудиторська служба, Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та інші [12, с. 187].

Так відповідно до узагальненого звіту Державної служби фінансового моніторингу протягом 2024 року підготовлено 1053 матеріали (з них 572 узагальнених матеріали та 481 додатковий узагальнений матеріал), які направлено до: Національної поліції України – 323 матеріали (з них 235 узагальнених матеріалів та 88 додаткових узагальнених матеріалів); Служби безпеки України – 289 матеріалів (з них 171 узагальнений матеріал та 118 додаткових узагальнених матеріалів); Національного антикорупційного бюро України – 156 матеріалів (з них 31 узагальнений матеріал та 125 додаткових узагальнених матеріалів); Державного бюро розслідувань – 118 матеріалів (з них 43 узагальнених матеріали та 75 додаткових узагальнених матеріалів); Бюро економічної безпеки України – 95 матеріалів (з них 65 узагальнених матеріалів та 30 додаткових узагальнених матеріалів); органів прокуратури – 71 матеріал (з них 26 узагальнених матеріалів та 45 додаткових узагальнених матеріалів); розвідувального органу – 1 узагальнений матеріал [13, с. 30].

Джерелами отримання такої інформації можуть бути: акт податкової перевірки, акт ревізії, висновки аудиту, службове записки, повідомлення податкового інспектора тощо. Крім того, зазначена інформація може надійти до органу досудового розслідування безпосередньо шляхом подання відповідними контролюючим органом матеріалів перевірки, або через прокуратуру або інший контролюючий орган, або в рамках кримінального провадження (як додаткові матеріали).

Так, у разі надходження такої інформації, слідчий повинен детально ознайомитися з наданими за фактом проведеної перевірки даними, оскільки не в кожному такому випадку можуть бути виявлені ознаки, що вказують на вчинення кримінального правопорушення.

Ми погоджуємося з думкою С. В. Князева, про те що під час обрання тактики розслідування у зазначеній ситуації та планування проведення слідчих (розшукових) дій необхідно враховувати, що особи, які були причетні до протиправної діяльності, цілком усвідомлюють результати проведених перевірок і, можливо, вживають заходів для приховування слідів протиправної діяльності, знищення документів, здійснюють інші дії задля уникнення відповідальності [1, с. 750].

Таким чином, у разі виявлення в матеріалах перевірки ознак вчинення кримінального правопорушення слідчий вносить відповідні відомості в ЄРДР, у відповідності до ст. 214 КПК України.

В подальшому алгоритм дій слідчого полягає в необхідності здійснення комплексу дій: 1) ознайомлення з технологічним циклом та специфікою документообігу підприємства, установи, організації встановити невідомі етапи протиправної діяльності – дії, що формують спосіб підготовки та приховування; використані для цього засоби чи знаряддя; латентні епізоди, а також можливі факти одержання неправомірної вигоди співробітниками контролюючих органів, які проводили попередні перевірки (проведення допитів свідків та підозрюваних; оглядів предметів та документів, через отримання тимчасового доступу до них; обшуків службових приміщень та житла підозрюваних; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (контролю телефонних розмов));

2) встановлення способу вчинення кримінального правопорушення; розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; призначення та проведення різноманітних судових експертиз (почеркознавчої, товарознавчої, технічної експертизи документів; експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій; документів фінансово-кредитних операцій; та інших); допитів; оглядів предметів та документів; обшуків службових приміщень та житла підозрюваних [14, с. 138–139].

З метою ідентифікації кола причетних осіб слідчий вживає наступні процесуальні заходи:

1) допит осіб, які: безпосередньо брали участь у створенні, підписанні, передачі чи використанні документів; здійснювали податкову/фінансову перевірку (податківці, аудиторі); могли бути свідками чи учасниками господарських операцій; 2) допит посадових осіб підприємств/установ (директора, головного бухгалтера, юриста, інших працівників для з'ясування їхніх посадових обов'язків; рівня обізнаності про документи; хто фактично підписував і ініціював дії); 3) витребування (виїмка) документів (первинні бухгалтерські документи, накази, довіреності, договори тощо) з метою встановлення реальних виконавців; службових осіб, які брали участь у процесах; 4) призначення судових експертиз (почеркознавчої для встановлення автора підпису; технічної експертизи документів, для виявлення підробки, часу виготовлення, змін у змісті документа; комп'ютерно-технічної, для ідентифікації автора електронного документа чи листування тощо).

3. Інформація про вчинення кримінального правопорушення надійшла від працівника оперативного підрозділу за результатами проведення оперативно-розшукових заходів.

Матеріали ОРД, як правило, визначаються як матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів, які містять фактичні дані про ознаки злочину, причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю та можуть бути використані для прийняття рішень у кримінальному процесі [15, с. 238].

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [16].

При цьому, матеріали оперативно-розшукових заходів повинні відповідати певним вимогам, для використання їх в процесі доказування під час досудового розслідування: 1) відомості отримані в межах закону уповноваженим оперативним підрозділом (на підставі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); у межах його повноважень; із дотриманням встановленої процедури проведення оперативно-розшукових заходів; 2) наявність правових підстав для ОРЗ (проведені на підставі завдання керівника оперативного підрозділу; у зв'язку з наявністю обґрунтованої інформації про підготовку чи вчинення злочину; для запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів); 3) фіксація результатів у належній формі (результати оперативно-розшукових заходів мають бути оформлені (рапортом (службова інформація

від оперативника); довідкою, звітом; протоколом (у разі залучення слідчого) з підтвердженням дати, місця, способу фіксації інформації, підписами посадових осіб; 4) відомості, що містяться у матеріалах ОРЗ, мають бути перевірені та підтверджені проведенням слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування.

Першочерговим завданням слідчого в кожній конкретній ситуації є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення; збір доказової бази (документи, свідчення, висновки експертів), які можуть бути використані в суді та забезпечення їх збереження; виявлення підrobлених документів з їх подальшим вилученням та призначення судових експертиз для підтвердження факту підробки; встановлення особи чи групи осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, її мотиви та роль.

При вчиненні розкрадань майна найчастіше підробляюся документи, що визначають правове становище суб'єкта підприємництва або фізичної особи. У свою чергу вони поділяються на три під групи: установчі, реєстраційні та дозвільні. До установчих документів належать установчий акт, статут, засновницький договір або протокол установчих зборів, документ, що підтверджує внесення засновником вкладу до статутного фонду юридичної особи та деякі інші, документи, які подаються державному реєстратору для здійснення державної реєстрації суб'єкта підприємництва, а саме: реєстраційна картка, заява встановленого зразка про резервування найменування юридичної особи, копія документів, що підтверджують внесення реєстраційного збору чи плати за проведення резервування найменування юридичної особи. До реєстраційних документів належать: свідоцтво про державну реєстрацію, виписка з Єдиного державного реєстру, довідка про взяття на облік в органах статистики, Державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондах соціального страхування. До категорії дозвільних документів належать: дозволи на здійснення певної діяльності (наприклад, виготовлення печаток та штамтів), а також ліцензії, патенти [17, с. 126].

Слідчому під час проведення огляду місця події, обшуку або інших слідчих (розшукових) дій необхідно звертати особливу увагу на документи, які мають значення для встановлення факту підробки, а також для фіксації характеру господарських операцій. Особливу увагу слід приділяти документам, які мають ознаки неузгодженості, повторного редагування, підчищення, розбіжностей між підписами, відбитками печаток, датами або реквізитами сторін. У разі виявлення таких документів важливо забезпечити їх належне вилучення, фіксацію та подальше експертне дослідження.

Крім того, в ході проведення слідчих (розшукових) дій доцільно залучати відповідних спеціалістів, зокрема у галузі почеркознавства, технічного дослідження документів, цифрової експертизи; аудиторів або економістів, здатних оцінити економічну обґрунтованість операцій; фахівців з інформаційних технологій, у разі необхідності вилучення та аналізу електронної документації та метаданих.

Залучення таких фахівців дозволяє підвищити ефективність розслідування, своєчасно виявити ознаки підробки, а також надати обґрунтовану правову кваліфікацію діям учасників господарських правовідносин, що стали об'єктом кримінального правопорушення.

Висновки. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів, супроводжується низкою ускладнень, зумовлених як складністю встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, так і високим рівнем формалізації господарських процесів. У ході дослідження встановлено, що ефективність досудового розслідування значною мірою залежить від своєчасного розпізнавання типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому та подальших етапах розслідування.

Для кожної слідчої ситуації притаманні свої процесуальні особливості, а також специфічні тактичні завдання, які потребують індивідуального підходу слідчого.

Успішне вирішення типових ситуацій можливе лише за умови своєчасного проведення слідчих (розшукових) дій, кваліфікованого залучення спеціалістів (експертів у галузі почеркознавства, економіки, ІТ) та правильної організації взаємодії з контролюючими органами й учасниками господарських правовідносин. Також важливим є вміння слідчого оперативно адаптувати тактику розслідування до змін у ситуації, швидко реагуючи на появу нових обставин чи даних. Отже, знання типових слідчих ситуацій та вміння адекватно їх оцінювати є необхідною умовою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробкою документів у сфері господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Князев С.В. Типові слідчі ситуації у розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2024. С. 748-752. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/187>.
2. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. № 2 (18). 2012. С. 48– 52.
3. Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №1. 2014. С. 146-150.
4. Багинський В. З. Основні питання розслідування розкрадань (ст. 84, 86-1 КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 20 с.
5. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2001. 20 с.
6. Пашинська І.В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності : дис. д-ра юрид. наук. Харків. 2023. 410 с.
7. Калініна І.В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. Том 26 (65). 2013. № 1. С. 212-217.
8. Беззубенко М.В. Основи методики розслідування ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 224 с.
9. Справа № 953/14975/21. Київський районний суд м. Харкова. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101735733>.
10. Справа № 953/18392/21. Київський районний суд м. Харкова. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102371671>.
11. Осика І.М. Класифікація документів господарювання, що підробляються з метою вчинення економічних злочинів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. № 29. С. 94 – 100.
12. Синовський А.І. Розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану. Дис...докт...філос. Київ. 2025. 354 с.
13. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2024 рік. Київ. 2025. 72 с.
14. Камишанський О.Ю. Особливості методик розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.
15. Логвиненко Л. Вимоги до результатів оперативно-розшукової діяльності для їх використання під час досудового розслідування ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Підприємництво, господарство і право*. 6/2020. 237-242. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.40>.
16. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.
17. Чуйко Є.В. Методика розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм. дис. ... доктора філософії. Кропивницький. 2024. 243 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.